

diverse information resources and enable to do tasks and send the results of work for teacher's checking, to do electronic tests in self-control and control mode.

Key words: *teaching, process of learning, blended learning, information technologies, distance learning, multimedia, technology, communication.*

УДК 159.411

С. М. Сергєєв

Стахановський навчально-науковий інститут
гірничих та освітніх технологій
Української інженерно – педагогічної академії

А. О. Рощупкін

Сумський державний університет

УРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ

У даній науковій статті було розглянуто та обґрунтовано актуальність і необхідність врахування індивідуальних особливостей особистості у процесі навчання. Проаналізовано досвід педагогів та психологів різних часів з цього питання. Описано особистісні особливості та їх відображення на навчальному потенціалі студентів. На основі анкетування навчальних груп студентів за методикою К. Г. Юнга були отримані результати щодо типології особистостей. Результати дослідження можуть застосовуватися в педагогічній діяльності з метою підвищення продуктивності навчального процесу.

Ключові слова: *навчання, виховання, індивідуальність, особистість, освіта.*

Постанова проблеми. Необхідність індивідуального підходу в навчанні викликана тією обставиною, що будь-який вплив на особистість проходить через її індивідуальні особливості, через «внутрішні умови», без урахування яких неможливий дієвий навчально-виховний процес. Студент, передусім, – особистість, яка не тільки піддається педагогічному впливу в навчальному закладі, а й переживає свої внутрішні психологічні етапи розвитку, які супроводжуються проблемами і конфліктами. Час навчання у ВНЗ збігається з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Отже, з вище сказаного можна зробити висновок: питання щодо врахування індивідуальних якостей особистості в цілому і зокрема студентів, стоїть одним із перших вирішуваних питань у структурі розвитку та навчання всебічно розвиненої й освіченої людини [1, 47].

Аналіз актуальних досліджень. Питання щодо врахування індивідуальних особливостей у процесі навчання не нове, воно підіймалося ще задовго до становлення сучасної системи освіти. Психологи та педагоги різних країн і часів намагалися розібратися в питанні необхідності обліку й опори на індивідуальні особливості у процесі виховання й навчання. Більшою мірою їх думки сходилися на тому, що підвищення результативності процесу навчання, виховання й розвитку в цілому частково залежить від того, у якому обсязі були охоплені та опрацьовані основні особистісні особливості, з

урахуванням різноформатних особистостей однієї навчальної чи досліджуваної групи [2, 201].

На необхідність глибокого вивчення та правильного врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання звертали увагу багато педагогів. Розробку цих питань ми знаходимо в роботах Я. А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, а також А. Дістервега, К. Ушинського, Л. Толстого та інших. Більш того, деякі з них розробляли педагогічну теорію та використовували ідеї природної доцільності виховання, тобто врахування природних особливостей розвитку, хоча ця ідея й інтерпретувалася ними по-різному. Я. А. Коменський, наприклад, у поняття природної доцільності вкладав ідею про необхідність урахування у процесі виховання тих закономірностей розвитку особистості, які притаманні природі людини, а саме: властивого людині прагнення до знань, до праці, здатності до багатостороннього розвитку тощо. Ж.-Ж. Руссо, а потім Л. Толстой виходили з того, що людина від природи є істотою досконалою і що виховання та навчання не повинні порушувати цю природну досконалість, а йти за цим, проявляючи і підкреслюючи кращі якості людини. Проте, всі вони сходилися в одному, що потрібно уважно вивчати особистість, знати її особливості і спиратися на них у процесі навчання. Корисні ідеї з цього питання є у працях П. Блонського, С. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших учених. Н. Крупська вважала, що, якщо не знати індивідуальних особливостей і того, що цікавить їх у тому чи іншому віці та періоді життєвого розвитку, то не можна добре здійснювати навчання [3, 90].

Мета дослідження – розкриття та обґрунтування необхідності врахування індивідуальних особливостей особистості у процесі навчання. Виявлення основних особистісних якостей, що впливають на процес навчання та його результат. Визначення особливостей організації педагогічного процесу з опорою на індивідуальний підхід.

Виклад основного матеріалу. У людському розвитку потрібно відрізняти загальне й особливе. Загальний аспект властивий усім людям певного вікового періоду. Особливі властивості відрізняють кожну окрему людину. Особливе в сучасному розумінні є індивідуальним, а особистість з яскраво вираженим особливим – індивідуальністю з притаманній їй сукупністю інтелектуальних, морально-вольових, соціальних та інших рис особистості, що суттєво відрізняють кожну людину. Людський рід щедро обдаровано: на землі не було, немає і не буде двох абсолютно однакових людей. Кожна людина єдина і неповторна у своїй індивідуальності [4, 52].

Під індивідуальністю ми розуміємо неповторну своєрідність людини, сукупність тільки її власних особливостей. Індивідуальність людини може проявлятися в рисах темпераменту, характеру, у специфіці інтересів, у якості психічних процесів, в особливостях діяльності та творчості. Кожна людина відрізняється від іншої, насамперед, своїм внутрішнім

суб'єктивним світом, і цей світ визначає її індивідуальність набагато сильніше, ніж її зовнішність і фізичні якості.

Індивідуальність виражається в особливостях і відмінностях. Виникнення їх пов'язано з тим, що кожна людина приходить у цей світ у різних соціально-побутових умовах і проходить особливий шлях розвитку, набуваючи на ньому різні типологічні особливості вищої нервової діяльності. До індивідуальних особливостей сучасна психологія відносить своєрідність відчуттів, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви; особливості інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру особистості. Індивідуальні особливості впливають на розвиток особистості, ними значною мірою зумовлено формування всіх якостей.

І досі серед фахівців є суттєві розбіжності щодо питання враховування індивідуальних особливостей у вихованні та навчанні. Перша точка зору: масовий навчальний заклад не може і не повинен враховувати індивідуальність, пристосовуватися до кожного окремого студента; всі мають отримувати однакові «порції» педагогічної уваги. Не повинно бути суттєвих відмінностей під час виховання старанних і ледачих, обдарованих і нездатних, а також допитливих і тих, хто нічим на світі не цікавиться. З їхньої точки зору, людина, яка закінчила той чи інший тип навчального закладу, повинна мати загальний, однаковий для всіх стандарт освіченості й вихованості, прийнятий у даному закладі.

Індивідуально-творчий розвиток студентів ґрунтується на особистісному підході до формування професійних здібностей людини. Сутність цього підходу полягає в тому, що найбільш ефективним засобом розвитку професійних здібностей вважають формування певної структури особистості. Ще однією інтегральною особистісною якістю, яка істотно впливає на формування творчої індивідуальності особистості, є здатність до професійної рефлексії. Під рефлексією розуміють самопізнання, самоаналіз і усвідомлення своєї діяльності та стосунків очима інших людей. Інтенсивність процесу саморозвитку особистості та її якісні особливості багато в чому залежать від уміння людини правильно оцінювати свої інтереси, потреби й можливості в тому чи іншому становищі. Занижена оцінка власних можливостей, як правило, гальмує розвиток творчих здібностей особистості. Багато проблем у формуванні творчої індивідуальності виникає й тоді, коли в людини високий рівень домагань і завищена самооцінка.

Вітчизняна педагогіка стоїть на інших позиціях: виховання повинно максимально спиратися на індивідуальність. Використання індивідуального підходу як важливого принципу педагогіки полягає в управлінні розвитком людини, заснованому на глибокому знанні рис його особистості й умов життя. Педагогіка індивідуального підходу має на увазі не пристосування цілей і основного змісту навчання й виховання до окремого студента, а пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей, з метою

забезпечення запроєктованого рівня розвитку особистості. Потрібно створювати найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного студента. Особливо потребують індивідуального підходу так звані «важкі» вихованці – малоздібні, а також ті, у яких спостерігається затримка розвитку. Але, якщо мова йде про навчання у вищому навчальному закладі, то процес контролю за такими студентами не підтримується і взагалі не має місце в педагогічному процесі [5, 76].

Для того, щоб детальніше познайомитися з питаннями, про які особливості особистості йде мова, звернемося до понять суто психологічних і почнемо з визначення особистості з психологічної точки зору, з усіма її особливостями.

У широкому плані особистість людини є інтегральною цілісністю біогенних, соціогенних і психогенних елементів. Перші два елементи в даній праці не обговорюються, тому розкриємо відповідно психогенні.

У сучасній психології немає єдиного розуміння особистості. Однак, більшість дослідників вважає, що особистість формується у процесі життя та є індивідуальною та своєрідною сукупністю рис, що визначають образ (стиль) мислення даної людини, склад її почуттів і поведінку.

В основі особистості лежить її структура – зв'язок і взаємодія стійких компонентів (сторін) особистості: здібностей, темпераменту, характеру, вольових якостей, емоцій і мотивації.

Здібності людини визначають її успіхи в різних видах діяльності. Відповідно до виду діяльності людини, можна сказати, що природні або вроджені здібності відіграють провідну роль у процесі пізнання й навчання, і якщо в ході педагогічного процесу правильно виділяти й використовувати опору на виявлені здібності, то показник результату був би набагато вище за поточний (стандартний).

Від *темпераменту* залежать реакції людини на навколишній світ – інших людей, обставини життя та ін. Це індивідуально-типологічна характеристика людини, що виявляється в силі, напруженості, швидкості та зрівноваженості перебігу її психічних процесів, що залишаються стабільними при різному змісті, мотивах та меті діяльності.

Характер людини визначає її вчинки щодо інших людей. Ці особливості у процесі навчання відповідають за взаємозв'язок та взаємодію студентів поміж собою та з педагогічним колективом. Знаючи ці особливості, викладач спрощує процес знаходження спільної мови зі студентом та налагодження з ним позитивного контакту для подальшої сумісної діяльності.

Вольові якості характеризують прагнення людини до досягнення поставлених цілей. Якщо педагог зможе розробити та донести до учнів правильну та діючу мотивацію з урахуванням стану розвитку вольових якостей студентів, таким чином можна вплинути на активність учнів і їх темп та обсяг пізнавальної праці.

Емоції та мотивація – це, відповідно, переживання людей і спонукання до діяльності і спілкування. Викладачеві важливо знати, яке ставлення у студентів до того чи іншого предмету, або будь-якого педагогічного елементу та успішно коректувати виникаючі проблеми.

Спрямованість і стійкість особистості. Практично ніхто з дослідників не заперечує той факт, що провідним компонентом структури особистості, її системоутворюючою властивістю (ознакою, якістю) є спрямованість – система стійких мотивів (домінуючих потреб, інтересів, схильностей, переконань, ідеалів, світогляду тощо), яка визначає поведінку особистості в мінливих зовнішніх умовах [6, 147].

Спрямованість, поряд із домінуючими мотивами, має й інші форми виявлення: ціннісні орієнтації, прихильності, симпатії (антипатії), смаки, схильності та ін. Вона проявляється не тільки в різних формах, але і в різних сферах життєдіяльності людини.

Особистість є не лише результатом біологічного дозрівання або матрицею специфічних умов життя, але й суб'єктом активної взаємодії з середовищем, у процесі якого індивід поступово набуває (або не набуває) особистісні риси.

Розвинена особистість має розвинену самосвідомість. Суб'єктивно для індивіда особистість виступає як його «Я» («образ Я», «Я – концепція»), система уявлень про себе, що пізнає себе в самооцінці, почутті самоповаги, рівні домагань. Співвіднесення образу «Я» з реальними обставинами життя індивіда дозволяє особистості змінити свою поведінку і здійснювати мету самовиховання.

Стійкість особистості полягає в послідовності і передбачуваності її поведінки, в закономірності її вчинків. Але слід урахувувати, що поведінка особистості в окремих ситуаціях досить варіативна.

У тих властивостях, які були придбані, а не закладені з народження (темперамент, задатки), особистість менш стійка, що дозволяє їй адаптуватися до різних життєвих обставин, до мінливих соціальних умов. Модифікація поглядів, установок, ціннісних орієнтацій тощо в таких умовах є позитивною властивістю особистості, показником її розвитку.

Можна припустити, що при якісно організованому процесі навчання з урахуванням індивідуальних особливостей студентів буде спостерігатися підвищення якості освіти і виховання в цілому, рівень підготовки майбутніх фахівців зросте. Раціонально підібрані методи та принципи роботи зі студентами, на основі виявлених індивідуальних особливостей, поліпшить ставлення їх до навчання і можливо підвищить пізнавальний інтерес та активність особистості студента не тільки в навчальній діяльності. Виходячи з цього, з'являється новий фактор у навчанні – це активність позиції особистості студента [7, 101].

Для підвищення продуктивності організації навчального-виховного процесу у вищому навчальному закладі бажано створювати такі психолого-педагогічні умови, у яких студент може зайняти активну особистісну позицію і повною мірою виявити себе як суб'єкт творчої діяльності. Необхідні положення в навчально-виховному процесі:

- створення проблемних ситуацій, що призводять до пошуку самостійного рішення;
- використання відеотренінгів, що дають можливість моделювати реальне творчо-виробниче середовище тощо.

Але, одним з основних психолого-педагогічних принципів активності особистості у навчанні є інтегрованість системи вимог до організації діяльності суб'єктів педагогічної творчості, що складаються із спільної діяльності того, кого навчають та хто навчає. Дуже важливим у цій сукупності відносин є принцип їх ідеалізації, який базується на ментальності суб'єктів та культурному рівні суспільства [8, 93].

За допомогою основних ознак можна з високою ймовірністю визначити психологічний тип та індивідуальні особливості особистості.

Існує багато методик та анкет для отримання результатів з визначення індивідуальних особливостей характеру, темпераменту та інших типологічних особливостей. У процесі дослідження, з метою виявлення типології особистості, проведено анкетування студентів навчальних закладів «Виявлення типологічних особливостей особистості» (за К. Г. Юнгом).

Під час проведення аналізу анкетування отримані такі результати: найбільш поширений тип особистості – це *амброверти* (поєднання) – 28 студентів, які володіють обома якостями, домінування якоїсь із них залежить від того, наскільки сильніший вплив ззовні (екстраверсія) або настрій (інтроверсія); 14 студентів – *екстраверти* (вивернутий назовні) – легкі у спілкуванні, у них високий рівень агресивності, мають тенденцію до лідерства, люблять бути в центрі уваги, легко зав'язують контакти, імпульсивні, відкриті, контактні, судять людей за зовнішнім виглядом, не заглядають усередину (холерики, сангвініки); 12 студентів – *інтроверти* (звернений всередину) – спрямовані на світ власних переживань, малоконтактні, мовчазні, важко заводять нові знайомства, не люблять ризик, переживають розрив старих зв'язків, не розглядають варіантів програшу й виграшу, мають високий рівень тривожності й ригідності (флегматики, меланхоліки).

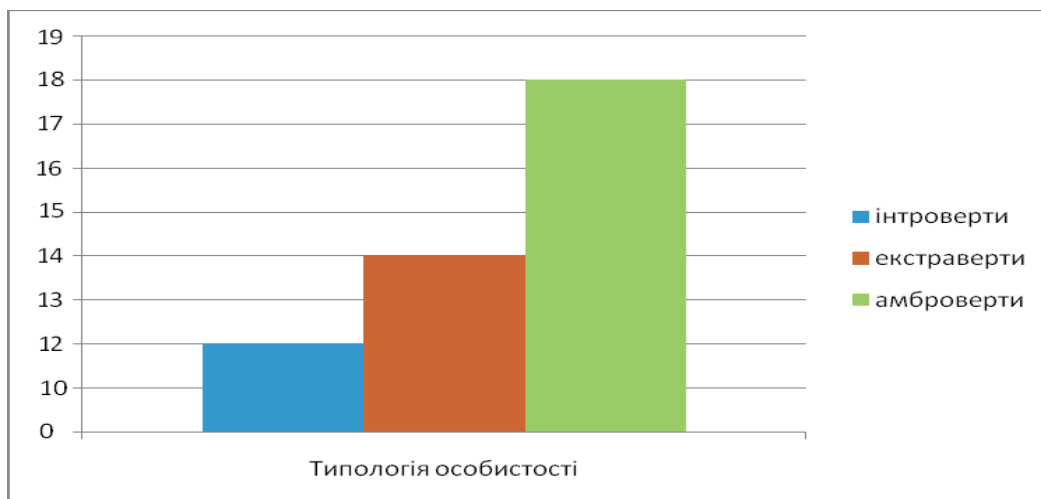

Рис. 1. Типологія особистостей студентів

Отже, отримані результати можуть бути використані при плануванні навчального процесу освітньої та виховної роботи, врахування цих індивідуальних особливостей допоможе налагодити контакт зі студентами та підвищити рівень ефективності навчально-виховного процесу

Висновки. На основі викладеного вище матеріалу можна зробити такі висновки:

- кожна людина єдина й неповторна у своїй індивідуальності, що проявляється в індивідуальних особливостях. Вважається, що виховання й навчання повинні максимально спиратися на індивідуальність;
- необхідність індивідуального підходу викликана тією обставиною, що будь-який вплив неможливий без використання її індивідуальних особливостей, через «внутрішні умови», без урахування яких неможливий по-справжньому дієвий навчально-виховний процес;
- до індивідуальних особливостей відносяться своєрідність відчуттів, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви, особливості інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру особистості. Індивідуальні особливості впливають на розвиток особистості, ними значною мірою зумовлено формування всіх якостей.
- при врахуванні індивідуальних особливостей підвищується рівень навчання, викладачу простіше працювати зі студентами, коли відомо, на які особливості можна спиратись у процесі роботи. Співробітництво між студентами та викладачем – головна засада результативного навчання.

Добре поставлена методика – це лише перший рівень навчання, але коли постає питання про просування на більш високий рівень знань, навичок, умінь, то тут обов'язково передбачається сформованість своєрідних способів дії, що визначаються індивідуальними особливостями людини. Ігнорування цих способів може стати гальмом у досягненні високих результатів, у розвитку здібностей особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степко М. Ф. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посібник / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. ; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2004. – 384 с.
2. Освіта: прихований скарб : Доповідь Міжнародної комісії по освіті для XXI ст. – Париж : Вид-во ЮНЕСКО, 1996.
3. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи : зб. наук. праць / за ред. І. Я. Зязюна та Н. Г. Николо. – К., 2003. – 680 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1985. – 304 с.
5. Підласий І. П. Педагогіка: 100 питань – 100 відповідей : навч. посібник для вузів / І. П. Підласий. – М. : ВЛАДОС–прес, 2004. – 365 с.
6. Рейнвальд Н. І. Психологія особистості / Н. І. Рейнвальд. – М., 1987.
2. Овчинников Б. В. Ваш психологічний тип / Б. В. Овчинников, К. В. Павлов, І. М. Владимірова. – Спб. : «Андреев і сини», 1994. – 235 с.
3. Акімова М. К. Облік психологічних особливостей учнів у процесі навчання / М. К. Акімова, В. Т. Козлова // Питання психології. – 1988. – № 6.1. – С. 71–77.

РЕЗЮМЕ

Сергеев С. М., Рощупкин А. А. Учет индивидуальных особенностей студентов в обучении и воспитании.

В данной научной статье рассмотрена и обоснована актуальность и необходимость учета индивидуальных особенностей личности в процессе обучения. Проанализирован опыт педагогов и психологов разных времен по данному вопросу. Описаны личностные особенности и их отражение на учебном потенциале студентов. На основе анкетирования учебных групп студентов по методике К. Юнга были получены результаты по типологии личностей. Результаты исследования могут применяться в педагогической деятельности с целью повышения производительности учебного процесса.

Ключевые слова: обучение, воспитание, индивидуальность, личность, образование.

SUMMARY

Sergeev S., Roschupkin A. Taking into account the individual characteristics of students' learning and education.

In this scientific article was reviewed and grounded topicality of and the need for an individual personality traits in learning. Personal features are described and analyzed in their reflection on academic potential of students. On the basis of questionnaires of K. G. Jung have been studied academic groups of students and results on the typology of individuals, these results can be used in pedagogical activity for larger productivity of the learning process.

One of the main psychological and pedagogical principles of activity of the person in training is the integration of the system of requirements to the organization of activity of subjects of pedagogical creativity, consisting of joint activities of students and teachers.

The need for an individual approach due to the fact that any impact on the individual refracted through his personality, because of «internal conditions», without which cannot be truly effective upbringing and educational process. Individual features influence the development of personality; they are largely due to the formation of all qualities.

Taking into account the individual characteristics and increases in the level of education, teachers and students work easier when you know which features you can rely on work. Collaboration between students and teachers is the main principle of an effective work. Appropriately chosen method is only the first level of training, but when the question of

promotion to a higher level of knowledge, skills, and abilities, there is necessarily assumed formation of peculiar ways of action, determined individual to individual. Ignoring these methods can be an obstacle to achieving good results in the development of abilities of the individual. Individual approach to the student assumes basically no empirical evidence, and deep scientific knowledge of individual human characteristics. Taking into account the individual characteristics and increases in the level of education, teachers and students work it is easier when you know which features you can rely on at work. Collaboration between students and teachers is the main principle of an effective work.

To improve the performance of the organization of educational process in higher educational establishment is desirable to create such psychological and pedagogical conditions in which students can take an active personal position and to express fully itself as a subject of creative activity. Necessary provisions in the educational process are: create problem situations that lead to the search for independent decisions; use video-trainings that give the possibility to simulate real creative and production environment and the like.

Key words: *training, education, upbringing, personality, person.*